

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ	:	15 Μαΐου 2010
ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ	:	Γιάννης Στεφάνου
ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ ΓΕΝΝΗΣΗΣ	:	23 Μαΐου 1966
ΤΟΠΟΣ ΓΕΝΝΗΣΗΣ	:	Αθήνα
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΚΑΤΟΙΚΙΑΣ	:	Λοχαγού Δεδούση 43, 155 62 Χολαργός
ΤΗΛΕΦΩΝΟ ΚΑΤΟΙΚΙΑΣ	:	210 6546212
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	:	Τμήμα Μεθοδολογίας, Ιστορίας και Θεωρίας της Επιστήμης, Πανεπιστήμιο Αθηνών, Πανεπιστη- μιούπολη Ιλισίων, 157 71 Ζωγράφου
ΤΗΛΕΦΩΝΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	:	210 7275508
EMAIL	:	ystephan@phs.uoa.gr

ΣΠΟΥΔΕΣ ΚΑΙ ΕΡΓΑΣΙΑ

Από το 1978 ως το 1984 ήμουν μαθητής στο Βαρβάκειο. Από το 1984 ως το 1989 σπούδασα στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών, Τμήμα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας, Κατεύθυνση Φιλοσοφίας. Ο βαθμός του πτυχίου μου ήταν «Άριστα» (8,85).

Το 1990 πήρα την υποτροφία του Ιδρύματος Κρατικών Υποτροφιών για μεταπτυχιακές σπουδές στο εξωτερικό στην ειδικότητα «Συστηματική Φιλοσοφία». (Ήμαστε τέσσερις οι υποψήφιοι.) Με την υποτροφία αυτή έκανα διδακτορικές σπουδές στο Πανεπιστήμιο του Λονδίνου, King's College, Τμήμα Φιλοσοφίας. Εκεί στην αρχή ασχολήθηκα με την αρχαία φιλοσοφία (όπως μου ζητήθηκε) αλλά σύντομα στράφηκα στη φιλοσοφία της γλώσσας και τη λογική. Πήρα το διδακτορικό δίπλωμα στις αρχές του 1995.

Στα 1995–96 εκπλήρωσα τις στρατιωτικές μου υποχρεώσεις.

Το 1997 το Τμήμα Φιλοσοφίας του King's College London προκήρυξε μια θέση λέκτορα με σύμβαση ορισμένου χρόνου. Επιλέχθηκα για αυτή τη θέση και παρέμεινα σε αυτή για δύο χρόνια, μέχρι το 1999. Τέτοιες θέσεις έχουν όλες τις συνήθεις υποχρεώσεις και απολαβές ενός λέκτορα, αλλά περιορισμένη χρονική διάρκεια.

Από το 1999 ως το 2002 ήμουν μεταδιδακτορικός εταίρος της Βρετανικής Ακαδημίας. Πρόκειται για θέση κυρίως ερευνητική: οι μεταδιδακτορικοί εταίροι διεξάγουν το πρόγραμμα έρευνας που πρότειναν στην Ακαδημία και είναι εγκατεστημένοι σε εκπαιδευτικό ίδρυμα της επιλογής τους. Εγώ παρέμεινα στο King's College. Οι θέσεις

αυτές καλύπτονται με κοινό συναγωνισμό όλων των υποψηφίων, ανεξάρτητα από την επιστήμη που υπηρετούν· το 1999 υπήρχαν 340 υποψήφιοι, από τους οποίους ήμαστε επιτυχείς οι 30. Το ερευνητικό πρόγραμμα που διεξήγαγα αφορούσε τυπικές και φιλοσοφικές όψεις της τροπικής λογικής, του κλάδου δηλαδή της λογικής ο οποίος μελετά τις έννοιες του αναγκαίου και του δυνατού. Ιδιαίτερα, ερεύνησα πώς οι δύο αυτές έννοιες αλληλεπιδρούν με την έννοια του πραγματικού. Επίσης συνέχισα ένα μέρος της διδασκαλίας που είχα κάνει στα 1997–99.

Από το 2002 ως τον Οκτώβρη του 2004 ήμουν λέκτορας στο Τμήμα Φιλοσοφίας του Πανεπιστημίου του Cambridge με σύμβαση (ανανεώσιμη) για δύο χρόνια.

Από το 2005 ως σήμερα είμαι επίκουρος καθηγητής στο Τμήμα Μεθοδολογίας, Ιστορίας και Θεωρίας της Επιστήμης του Πανεπιστημίου Αθηνών με αντικείμενο «Νεότερη και σύγχρονη φιλοσοφία με έμφαση στη φιλοσοφία της γλώσσας».

Τα κύρια επιστημονικά μου ενδιαφέροντα βρίσκονται στη φιλοσοφία της γλώσσας και τη λογική, αλλά ενδιαφέρομαι σε κάποιο βαθμό για τους περισσότερους κλάδους της φιλοσοφίας και της ιστορίας της.

ΔΙΔΑΚΤΙΚΟ ΕΡΓΟ

Κατά τη διάρκεια των διδακτορικών σπουδών μου δίδαξα, στο King's College, πολιτική φιλοσοφία, Αριστοτέλη, Προσωκρατικούς και Hegel σε tutorial (τα οποία μοιάζουν με ιδιαίτερα μαθήματα, αν και μερικές φορές απευθύνονται σε περισσότερους από έναν φοιτητές) και σε τάξεις φοιτητών. Ιδιαίτερα, δίδαξα, σε μάθημα διάρκειας ενός τριμήνου, το βιβλίο Β των *Φυσικών* του Αριστοτέλη από το πρωτότυπο. Το μάθημα αυτό απευθυνόταν τόσο σε προπτυχιακούς όσο και σε μεταπτυχιακούς φοιτητές.

Τα χρόνια 1997–2002, που εργαζόμουν στο King's College, έδωσα τις ακόλουθες σειρές διαλέξεων:

- «Αναφορά». Σειρά δέκα ωριαίων διαλέξεων στη φιλοσοφική λογική και τη φιλοσοφία της γλώσσας για προπτυχιακούς κυρίως φοιτητές. Αφορούσε τους Frege, Russell και Kripke για τα κύρια ονόματα· τη θεωρία του Russell για τις οριστικές περιγραφές· και την αναγκαιότητα της σχέσης ταυτότητας.
- «Έκφραση Προτασιακών Στάσεων» («Reports of propositional attitudes»). Σειρά από πέντε ωριαίες διαλέξεις στη φιλοσοφία της γλώσσας για προπτυχιακούς κυρίως φοιτητές. Αφορούσε τις απόψεις του Frege για την αναφορά των λέξεων σε συμφραζόμενα όπως «Ο Χ πιστεύει ότι ... » και «Ο Χ ξέρει ότι ... »· τις απόψεις του Quine και του Kaplan για τις *de re* πεποιθήσεις· τις ιδέες του Davidson για τον πλάγιο λόγο· και το γρίφο του Kripke σχετικά με τις πεποιθήσεις. Κάθε φορά που έδινα αυτή τη σειρά διαλέξεων, παρέλειπα ένα από τα θέματα.
- «Αναγκαιότητα». Πέντε ωριαίες διαλέξεις στη μεταφυσική και τη φιλοσοφική

λογική για προπτυχιακούς κυρίως φοιτητές. Εξετάζονταν κυρίως οι απόψεις των Quine, David Lewis και Plantinga.

«Φιλοσοφική Λογική». Σειρά δέκα ενενηντάλεπτων διαλέξεων για το πτυχίο MA (Master of Arts). Η σειρά περιλάμβανε διάφορα αντικείμενα που, κατά το πρόγραμμα σπουδών του Παν/μίου του Λονδίνου, εντάσσονται στη φιλοσοφική λογική (ή και σ' αυτή): εισαγωγή (προτασιακά περιεχόμενα, έγκυρα και ορθά επιχειρήματα κλπ.)· νόημα και αναφορά· η θεωρία του Russell για τις οριστικές περιγραφές· τα κύρια ονόματα ως συντομογραφίες οριστικών περιγραφών και τα κύρια ονόματα ως άκαμπτοι αναφορείς· είναι η λέξη «υπάρχει» κατηγορηματικό· θεωρίες για την αλήθεια· υποθετικοί λόγοι του πραγματικού· αναγκαιότητα και δυνατοί κόσμοι· υποθετικοί λόγοι του αντίθετου προς το πραγματικό· θεωρίες για την ασάφεια.

Καθεμιά από αυτές τις σειρές διαλέξεων την έδωσα δύο ή τρεις φορές. Επίσης έδωσα μερικές διαλέξεις για ορισμένους φιλοσόφους της ύστερης αρχαιότητας (το Δαμάσκιο και τον Ιάμβλιχο). Επειδή το King's College περιλαμβάνεται στο Παν/μιο του Λονδίνου, που είναι ομοσπονδιακό, οι διαλέξεις μου απευθύνονταν σε φοιτητές από όλα τα τμήματα φιλοσοφίας του πανεπιστημίου.

Πάντως, το μεγαλύτερο μέρος του διδακτικού μου έργου στα 1997–2002 αποτελούνταν από tutorial, τα οποία ήταν ανεξάρτητα από τις διαλέξεις που υπήρχαν τον ίδιο καιρό. Παρέδωσα προπτυχιακά tutorial στη φιλοσοφία της γλώσσας, τη φιλοσοφική λογική, τη μεταφυσική, τη γνωσιολογία και την αρχαία φιλοσοφία· και μεταπτυχιακά tutorial στη φιλοσοφία της γλώσσας και τη φιλοσοφική λογική. Τα θέματα που καλύπτονταν στα tutorial ποίκιλλαν σε μεγάλο βαθμό και εξαρτώνταν από το επίπεδο των διδασκομένων και, στα ανώτερα επίπεδα, από τις προτιμήσεις τους. Για παράδειγμα, στη φιλοσοφία της γλώσσας τα tutorial που παρέδωσα αφορούσαν μεταξύ άλλων τους Chomsky (για τη γνώση της γλώσσας), Davidson (τόσο γενικά για θεωρίες νοήματος όσο και για επιμέρους είδη προτάσεων), Dummett (για θεωρίες νοήματος), Grice (τόσο τη θεωρία για την υποσημάνση όσο και τις απόπειρες να οριστεί η έννοια της σημασίας), Quine (την απροσδιοριστία της μετάφρασης) και Wittgenstein (και τον πρώιμο και τον ύστερο). Οι μεταπτυχιακοί φοιτητές που δίδασκα σε tutorial περιλάμβαναν φοιτητές και για τα τρία ανώτερα διπλώματα που υπήρχαν στη φιλοσοφία, δηλαδή το MA, το MPhil (το οποίο στο Λονδίνο είναι Master's υψηλότερων απαιτήσεων) και το PhD. Από το 1999 ως το 2002 οι περισσότεροι φοιτητές που δίδασκα σε tutorial ήταν υποψήφιοι για το MPhil ή το PhD. Επίσης, από το 2000 ως το 2002 επέβλεπα μια διδακτορική διατριβή στη λογική.

Στο Λονδίνο οι εξεταστές ενός μαθήματος συνήθως δεν ταυτίζονται με αυτούς που το δίδαξαν. Έτσι, τα χρόνια 1997–99 ήμουν εξεταστής σε ποικίλα μαθήματα. Συγκεκριμένα, στις πτυχιακές εξετάσεις για το πτυχίο BA (Bachelor of Arts) του Παν/μίου του Λονδίνου ήμουν εξεταστής στο μάθημα Λογική και Μεταφυσική και στο μάθημα Φιλοσοφία της

Γλώσσας. Για τα πτυχία που δίνει το King's College σε συνδυασμούς επιστημών ανεξάρτητα από τα άλλα κολλέγια, υπήρξα εξεταστής στα εξής μαθήματα: Φιλοσοφία της Γλώσσας, Φιλοσοφική Λογική, Στοιχειώδης Λογική, Προσωκρατικοί και Πλάτωνας, Πλάτωνας και Αριστοτέλης. Για το MA του Παν/μίου του Λονδίνου ήμουν εξεταστής στο μάθημα Γνωσιολογία και Μεταφυσική. Τέλος, για το MPhil του Παν/μίου του Λονδίνου ήμουν εξεταστής στα ακόλουθα τέσσερα μαθήματα: Frege, Davidson, Quine και Lewis. Στις εξετάσεις για τα πτυχία που απονέμει το Παν/μιο του Λονδίνου, και όχι το King's College, οι φοιτητές που εξέταζα προέρχονταν από όλα τα τμήματα φιλοσοφίας του πανεπιστημίου. Τα χρόνια 1999–2002 δεν υπήρξα εξεταστής.

Το καθένα από τα δυο ακαδημαϊκά έτη που ήμουν στο Cambridge, έδωσα τις εξής σειρές διαλέξεων:

- «Το Πρόβλημα Σώματος-Νου». Σειρά οκτώ διαλέξεων στη φιλοσοφία του νου για δευτεροετείς φοιτητές. Κάθε διάλεξη διαρκούσε 50 λεπτά, όπως όλες οι διαλέξεις στο Cambridge. Η σειρά κάλυπτε μερικές βασικές θέσεις στο πρόβλημα σώματος-νου: καρτεσιανό δυϊσμό, αναλυτικό συμπεριφορισμό, το λεγόμενο υλισμό της κεντρικής κατάστασης, τις απόψεις του Κίρκε, λειτουργισμό, ανώμαλο μονισμό, καθώς και εξαλειπτικό υλισμό.
- «Κατανόηση και Συνθήκες Αλήθειας». Σειρά οκτώ διαλέξεων στη φιλοσοφία της γλώσσας για τριτοετείς φοιτητές. Αφορούσε τις απόψεις του Davidson και του Dummett για την αλήθεια και το νόημα.
- «Ποσοδείκτες και Λογική Μορφή». Σειρά οκτώ διαλέξεων στη λογική και τη φιλοσοφία της γλώσσας για δευτεροετείς φοιτητές. Αφορούσε την καθιερωμένη σημασιολογία της πρωτοβάθμιας λογικής, τις απόψεις του Frege και του Quine για την ποσόδειξη, τη λεγόμενη ελεύθερη λογική, την υποκαταστατική ποσόδειξη (substitutional quantification), τους στόχους της μετάφρασης από φυσικές σε συμβολικές γλώσσες, καθώς και διάφορες συντακτικές και σημασιολογικές έννοιες λογικής μορφής.
- «Η Μεταφυσική της Τροπικότητας». Αυτή ήταν σειρά τεσσάρων διαλέξεων για δευτεροετείς φοιτητές και αναφερόταν κυρίως στο Lewis και τον Plantinga.
- «Δεικτικές Εκφράσεις» («Indexicals»). Σειρά τεσσάρων διαλέξεων στη φιλοσοφία της γλώσσας για τριτοετείς φοιτητές. Εστιαζόταν στις απόψεις του Kaplan, αλλά παρουσίαζε το σχετικό έργο και άλλων φιλοσόφων (όπως των Frege, Evans και Perry).
- «Υποθετικοί Λόγοι». Αυτή ήταν σειρά τεσσάρων διαλέξεων στη φιλοσοφική λογική για τριτοετείς φοιτητές και κάλυπτε τους υποθετικούς λόγους του πραγματικού και του αντίθετου προς το πραγματικό.
- «Παράδοξα». Επίσης σειρά τεσσάρων διαλέξεων στη φιλοσοφική λογική για τριτοετείς φοιτητές. Δύο από τις διαλέξεις εξέταζαν το παράδοξο του σωρείτη, και δύο το παράδοξο του ψεύτη.

Τα χρόνια 2002–4 παρέδιδα έναν περιορισμένο αριθμό tutorial. Επρόκειτο για tutorial στη λογική, τη φιλοσοφία της γλώσσας και τη φιλοσοφία του νου. Το 2003–4 δίδασκα το φροντιστήριο λογικής σε μια τάξη πρωτοετών.

Στο Cambridge υπήρξα εξεταστής στο μάθημα Λογική των δευτεροετών και στα μαθήματα Φιλοσοφική Λογική, Φιλοσοφία του Νου και Μεταφυσική των τριτοετών. Ως εξεταστής δε για το MPhil (έτσι αποκαλείται το μοναδικό δίπλωμα Master's στη φιλοσοφία που απονέμεται στο Cambridge) βαθμολόγησα διάφορα δοκίμια και διπλωματικές στην πολιτική φιλοσοφία, τη μεταφυσική, τη φιλοσοφία του νου, τη φιλοσοφία των μαθηματικών, τη φιλοσοφική λογική και τη φιλοσοφία της γλώσσας.

Επειδή γράφω τις διαλέξεις μου, έχω ένα σχεδόν πλήρες κείμενο για κάθε διάλεξη που έδωσα είτε στο Λονδίνο είτε στο Cambridge.

Στο ΜΙΘΕ έχω διδάξει (και εξετάσει) τα ακόλουθα προπτυχιακά μαθήματα:

- «Γνωσιολογία και Μεταφυσική». Υποχρεωτικό μάθημα για τριτοετείς φοιτητές που το διδάσκω κάθε εαρινό εξάμηνο από το 2004–5. Καλύπτω τα εξής θέματα: τι είναι η μεταφυσική και η γνωσιολογία· το πρόβλημα των καθόλου· αιτιότητα· ελευθερία και ντετερμινισμός· διαχρονική προσωπική ταυτότητα· αναγκαιότητα και δυνατοί κόσμοι· η έννοια της αλήθειας· σκεπτικισμός· ορισμοί της γνώσης· δικαιολόγηση πεποιθήσεων· επαγωγή.
- «Φιλοσοφία της Γλώσσας». Υποχρεωτικό μάθημα για τεταρτοετείς φοιτητές που το δίδασκα κάθε χειμερινό εξάμηνο από το 2006–7 ως το 2008–9. Ανέπτυσσα τα εξής θέματα: η διάκριση του Frege ανάμεσα στο νόημα και την αναφορά· η θεωρία του Russell για τις οριστικές περιγραφές· ονόματα (Russell και Kripke)· δεικτικές εκφράσεις· οι προτάσεις που αποδίδουν γνωσιακές ή άλλες ψυχολογικές στάσεις· η σημασιολογία του D. Davidson.
- «Ιστορία Φιλοσοφίας III». Υποχρεωτικό μάθημα για δευτεροετείς φοιτητές που το δίδαξα μία φορά, αναπτύσσοντας τις γνωσιολογικές και μεταφυσικές απόψεις των Descartes, Spinoza, Leibniz, Locke, Berkeley, Hume και Kant.
- «Φιλοσοφική Λογική». Κατ' επιλογήν υποχρεωτικό μάθημα για τεταρτοετείς φοιτητές που το δίδαξα μία φορά, το χειμερινό εξάμηνο του 2009–10. Κάλυψα διάφορα θέματα σχετικά με τη μετάφραση προτάσεων από μια φυσική γλώσσα (τα ελληνικά) στις συμβολικές γλώσσες της προτασιακής και της πρωτοβάθμιας λογικής.

Παράλληλα έχω διδάξει τα ακόλουθα μεταπτυχιακά μαθήματα και σεμινάρια:

- «Φιλοσοφία της Γλώσσας»/«Φιλοσοφική Λογική». Μάθημα που το έχω διδάξει τέσσερις φορές, είτε με τον έναν τίτλο είτε με τον άλλο. Καλύπτει τα ίδια θέματα με το μάθημα «Φιλοσοφική Λογική» που, όπως ανέφερα προηγουμένως, δίδασκα για τους φοιτητές του MA στο Πανεπιστήμιο του Λονδίνου.

- «Νεότερη Φιλοσοφία». Μάθημα που δίδαξα δύο φορές, αναπτύσσοντας τα ίδια θέματα όπως στο προπτυχιακό «Ιστορία Φιλοσοφίας III» που προανέφερα.
- «Μεταφυσική και Γνωσιολογία». Μάθημα που το δίδαξα μία φορά, ασχολούμενος με τα ίδια θέματα όπως και στο προπτυχιακό «Γνωσιολογία και Μεταφυσική».
- «S. Kripke: Το *Naming and Necessity* και η Συνέχεια». Σεμινάριο που δίδαξα δύο φορές και στο οποίο εξετάζονταν δυο έργα του Kripke (το *Naming and Necessity* και το *A Puzzle about Belief*) καθώς και πολλές από τις αντιδράσεις που προκάλεσαν.
- «Τα Θεωρήματα Μη Πληρότητας του Gödel». Σεμινάριο που διδάξαμε ο Α. Αραγεώργης, ο Δ. Καπάνταης και εγώ μία φορά. Αποδείξαμε τα θεωρήματα και τα αναλύσαμε από ιστορική και φιλοσοφική σκοπιά.
- «Αλήθεια και Επιστήμη». Σεμινάριο που διδάσκουμε ο Β. Καρακώστας και εγώ το εαρινό εξάμηνο του 2009–10. Εγώ παρουσίασα διάφορες θεωρίες για την αλήθεια (αντιστοιχιστική, ανάλυση του Tarski κλπ.) και ο Β. Καρακώστας εξετάζει ποια προσέγγιση στην αλήθεια ταιριάζει περισσότερο στις προτάσεις σύγχρονων φυσικών θεωριών.

Κάθε μάθημα ή σεμινάριο αντιστοιχεί σε τρίωρη διδασκαλία εβδομαδιαίως. Τα μαθήματα (με εξαίρεση το προπτυχιακό Φιλοσοφική Λογική) τα γράφω και δίνω το κείμενο στους φοιτητές, όχι ως σύγγραμμα, αλλά ως σημειώσεις. Έτσι, έχουν προκύψει τέσσερις σειρές σημειώσεων: για το μάθημα Γνωσιολογία και Μεταφυσική, για το προπτυχιακό μάθημα Φιλοσοφία της Γλώσσας, για το μεταπτυχιακό Φιλοσοφία της Γλώσσας (ή Φιλοσοφική Λογική) και για το Νεότερη Φιλοσοφία. (Υπάρχει μια κάποια αλληλεπικάλυψη ανάμεσα στα δύο μαθήματα Φιλοσοφία της Γλώσσας.) Τις σημειώσεις αυτές τις θεωρώ σημαντικό μέρος της δουλειάς μου των τελευταίων ετών.

Στο ΜΙΘΕ επέβλεπα ή επιβλέπω επτά πτυχιακές εργασίες, στην αρχαία φιλοσοφία, τη νεότερη φιλοσοφία και τη μεταφυσική. Από αυτές έχουν ολοκληρωθεί οι τρεις. Επίσης, έχω επιβλέψει τέσσερις μεταπτυχιακές διπλωματικές, στη φιλοσοφία της γλώσσας και τη νεότερη φιλοσοφία, οι οποίες ολοκληρώθηκαν. Συμμετέχω στις τριμελείς επιτροπές για πέντε διδακτορικά, στη φιλοσοφία της γλώσσας, τη φιλοσοφία της πράξης και τη μεταφυσική. Σε δύο από αυτά (στη μεταφυσική και στη φιλοσοφία της γλώσσας) είμαι ο κύριος επιβλέπων.

Έχω υπάρξει εξεταστής στις κατατακτήριες εξετάσεις του ΜΙΘΕ (στο μάθημα Ιστορία της Φιλοσοφίας): πρόεδρος της επιτροπής των εξεταστών για τις εισαγωγικές εξετάσεις για το μεταπτυχιακό πρόγραμμα «Ιστορία και Φιλοσοφία των Επιστημών και της Τεχνολογίας» και εξεταστής στο μάθημα Ιστορία της Φιλοσοφίας και μέλος της επιτροπής για την εισαγωγή υποψήφιων διδασκόντων. Τέλος, έχω εξετάσει, ως μέλος της επταμελούς επιτροπής, δύο διδακτορικές διατριβές, στη λογική και στη φιλοσοφία της γλώσσας.

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΕΙΣ

A) ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΤΗΣ ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗΣ ΔΙΑΤΡΙΒΗΣ

ΟΨΕΙΣ ΤΟΥ ΝΟΗΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΙΚΑΙΟΛΟΓΗΣΗΣ ΣΤΗ ΛΟΓΙΚΗ

(Aspects of Meaning and Justification in Logic)

Θέμα της διατριβής είναι το νόημα των λογικών σταθερών (δηλαδή των λέξεων ή συμβόλων των οποίων τις ιδιότητες στους συλλογισμούς μελετά η επιστήμη της λογικής) και η δικαιολόγηση των λογικών αρχών. Η διατριβή επικεντρώνεται στις λογικές σταθερές των φυσικών γλωσσών και όχι σε αυτές των συμβολικών. Η προσέγγιση δεν είναι ιστορική, αλλά συστηματική, και εντάσσεται στο πλαίσιο των σχετικών αναζητήσεων της αναλυτικής φιλοσοφίας.

Το πρώτο κεφάλαιο αναφέρεται σε γενικά προβλήματα φιλοσοφίας της γλώσσας. Παρουσιάζεται ένα πρόγραμμα μελέτης του νοήματος των διάφορων γλωσσικών εκφράσεων· το πρόγραμμα δεν προορίζεται μόνο για λέξεις και προτάσεις που ενδιαφέρουν τη λογική. Στόχος του, για κάθε λέξη ή άλλη γλωσσική έκφραση στην οποία εφαρμόζεται, είναι να περιγράψει τις γνώσεις που αποκτούμε όταν μαθαίνουμε να τη χρησιμοποιούμε, τις γνώσεις δηλαδή στις οποίες συνίσταται η κατανόηση της έκφρασης εκ μέρους των ομιλητών. Στο ίδιο κεφάλαιο τίθενται κάποιοι όροι που πρέπει να ικανοποιεί η περιγραφή των γνώσεων αυτών· για παράδειγμα, θα πρέπει να εξηγείται πώς μπορούμε να κατανοήσουμε μια πρόταση που ακούμε για πρώτη φορά, εφόσον κατανοούμε τις λέξεις που την απαρτίζουν. Επίσης κρίνονται και εν πολλοίς απορρίπτονται ορισμένες αντιλήψεις για τη γνώση της γλώσσας, όπως ότι, για να καταλαβαίνουμε μια πρόταση, πρέπει να γνωρίζουμε τις συνθήκες υπό τις οποίες είναι αληθής, ή ότι, για να καταλαβαίνουμε μια λέξη, πρέπει να γνωρίζουμε ποια έννοια εκφράζει.

Στα κεφ. 2–4 το πρόγραμμα που σκιαγραφήθηκε στο πρώτο κεφάλαιο εφαρμόζεται στις λέξεις «και», «δεν», «ή», «κάθε», «μερικοί» και το υποθετικό «εάν», τις λέξεις δηλαδή των οποίων τις ιδιότητες στους συλλογισμούς μελετούν οι βασικότεροι κλάδοι της λογικής. Για κάθε μια από τις λέξεις αυτές προτείνεται η άποψη ότι η κατανόησή της συνίσταται στη γνώση ορισμένων συλλογιστικών σχημάτων που την αφορούν. Για παράδειγμα, προκειμένου να καταλάβει ένα παιδί τη λέξη «κάθε» και να την εντάξει στο λεξιλόγιό του, χρειάζεται να μάθει να κάνει σκέψεις σαν τις ακόλουθες: «ο Γιάννης είναι στενοχωρημένος· ο Πέτρος είναι στενοχωρημένος· ο Γιώργος είναι στενοχωρημένος· ο Γιάννης, ο Πέτρος και ο Γιώργος είναι τ' αγόρια στο δωμάτιο· άρα κάθε αγόρι στο δωμάτιο είναι στενοχωρημένο» και «κάθε νέο μέλος πρέπει να δώσει μέρος των χρημάτων του, εγώ είμαι νέο μέλος, άρα πρέπει να δώσω μέρος των χρημάτων μου». Με άλλα λόγια, χρειάζεται να μάθει αφενός να γενικεύει με βάση τις επιμέρους περιπτώσεις

και αφετέρου να συνάγει από γενικεύσεις τα ανάλογα συμπεράσματα για επιμέρους περιπτώσεις. Επίσης, για να καταλάβουμε τη λέξη «δεν» και να την εντάξουμε στο λεξιλόγιό μας, πρέπει να μάθουμε να μην αντιφάσκουμε. Οι απόψεις των κεφ. 2–4 βρίσκονται κοντά στις ιδέες εκείνων των φιλοσόφων που, όπως π.χ. οι υποστηρικτές της ενορασιοκρατίας στα μαθηματικά, εντοπίζουν το νόημα των λογικών σταθερών στους συλλογιστικούς κανόνες που τις διέπουν.

Για να ελέγξουμε μια άποψη σχετικά με την κατανόηση κάποιας γλωσσικής έκφρασης, πρέπει να δούμε αν η άποψη αυτή βοηθά να εξηγήσουμε τις πρακτικές που οι ομιλητές ακολουθούν, καθώς και τις προδιαθέσεις που δείχνουν, όταν χρησιμοποιούν την έκφραση. Έτσι, στο κεφ. 3 βλέπουμε πως η άποψη η οποία προτείνεται εκεί για τη λέξη «εάν» βοηθά να εξηγήσουμε τις προδιαθέσεις που δείχνουν οι ομιλητές όταν κρίνουν την αλήθεια υποθετικών ισχυρισμών και την εγκυρότητα επιχειρημάτων που περιλαμβάνουν τέτοιους ισχυρισμούς. Για να ελέγξουμε μια άποψη σχετικά με την κατανόηση κάποιας γλωσσικής έκφρασης, πρέπει ακόμα να δούμε τι ικανότητες έχει αποκτήσει και τι έννοιες έχει σχηματίσει, σύμφωνα με την άποψη αυτή, όποιος καταλαβαίνει την έκφραση. Έτσι, στο κεφ. 2 βλέπουμε ότι, αν η θέση που προτείνεται εκεί για το διαζευκτικό «ή» είναι ορθή, όποιος καταλαβαίνει το «ή» ξέρει να χρησιμοποιεί λέξεις που δηλώνουν άρνηση. Γενικά, καθίσταται εμφανές ότι το πρόγραμμα που εδώ εφαρμόζεται σε λίγες μόνο λέξεις αποτελεί μια προσπάθεια να δούμε τη γνώση μιας γλώσσας ως δομημένο όλο, να αναλύσουμε μερικά από τα συστατικά του και να διαπιστώσουμε τις σχέσεις τους.

Από το κεφ. 5 η διατριβή στρέφεται στο πρόβλημα της δικαιολόγησης των λογικών αρχών οι οποίες αφορούν τις λέξεις που έχουν μελετηθεί στα κεφ. 2–4. Εισάγεται συμβολισμός που εκφράζει μια έννοια καθολικής ποσόδειξης, δηλαδή μια έννοια που μοιάζει με το περιεχόμενο λέξεων όπως «κάθε» και «όλοι». Πρόκειται ωστόσο για έννοια νέα, η οποία δεν εκφράζεται ούτε στις φυσικές γλώσσες ούτε στα καθιερωμένα συστήματα συμβόλων της τυπικής λογικής. Επίσης στο κεφ. 5 υποστηρίζεται ότι χρησιμοποιώντας αυτό το συμβολισμό μπορούμε να διατυπώσουμε θέσεις που κατ'εξοχήν αξίζουν να αποκληθούν «νόμοι της λογικής».

Στο έκτο κεφάλαιο βλέπουμε κατά πόσο μπορούμε να βασιστούμε σε πορίσματα της τυπικής λογικής προκειμένου να δικαιολογήσουμε λογικές αρχές που δεν υπάγονται οι ίδιες σε αυτή. Πιο συγκεκριμένα, έστω ένας συλλογισμός που απαρτίζεται από λογικούς τύπους, και έστω ένας συλλογισμός που προκύπτει από τον προηγούμενο με μια ορισμένη, συστηματική αντικατάσταση συμβόλων με λέξεις. Αν τον πρώτο συλλογισμό τον εγκρίνει η θεωρία αποδείξεων (proof theory) ή η θεωρία μοντέλων (model theory), είναι ο δεύτερος έγκυρος με την έννοια ότι δεν θα ήταν δυνατό να ίσχυαν οι προκείμενες χωρίς να ισχύει το συμπέρασμα; Το πιο ενδιαφέρον συμπέρασμα εδώ είναι ότι η καταφατική απάντηση είναι ορθή, όχι αν ως θεωρία μοντέλων πάρουμε τη σχετική θεωρία της κλασικής πρωτοβάθμιας λογικής, αλλά αν πάρουμε μια θεωρία μοντέλων για τη λεγόμενη ελεύθερη λογική. Το κεφ. 6 τελειώνει με μερικές παρατηρήσεις για τη

δυνατότητα εμπειρικής δικαιολόγησης της λογικής, για τυχόν κυκλικότητα στη δικαιολόγηση των λογικών αρχών και για τις έννοιες της λογικής εγκυρότητας και αναγκαιότητας.

Στο έβδομο κεφάλαιο εξετάζεται αν μπορούμε να δικαιολογήσουμε λογικές αρχές βασιζόμενοι στις απόψεις που υποστηρίχθηκαν στα κεφ. 2–4. Η απάντηση είναι αρνητική, μολονότι συχνά πιστεύεται ότι, αν κάποια συλλογιστικά σχήματα αποτελούν μέρος ή όψη του νοήματος ορισμένων γλωσσικών εκφράσεων, τότε η λογική εγκυρότητα των σχημάτων αυτών είναι αναμφισβήτητη και μπορούμε να βασιστούμε σ' αυτά για να καταδείξουμε την εγκυρότητα και άλλων λογικών κανόνων. Στην πραγματικότητα, αν, προκειμένου κανείς να καταλάβει ορισμένες γλωσσικές εκφράσεις, χρειάζεται να μάθει να σκέφτεται σύμφωνα με κάποια συλλογιστικά σχήματα, αυτό δεν σημαίνει κατ' ανάγκη πως τα σχήματα αυτά είναι λογικώς έγκυρα· σημαίνει μόνο ότι η χρήση τους είναι γλωσσικά ορθή, με την έννοια που είναι γλωσσικά ορθή π.χ. μια σωστή σύνταξη. Ενδέχεται όμως να οδηγούν σε λανθασμένα ή και αντιφατικά συμπεράσματα. Στο κεφ. 7 υποστηρίζεται επίσης ότι είναι δυνατό κάποιος που απορρίπτει την κλασική λογική να χρησιμοποιεί τις λογικές σταθερές κατά το σύννηθες νόημά τους.

B) ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΕΙΣ

B.I.) Δημοσιεύσεις σε περιοδικά με κριτές

(1) «Model theory and validity», *Synthese* 123 (2000), 165–193. Αυτό το άρθρο, που αφορά τη σχέση ανάμεσα στην τυπική λογική και την αξιολόγηση επιχειρημάτων διατυπωμένων σε φυσική γλώσσα, βασίζεται σε τμήμα της διδακτορικής μου διατριβής, αν και η επιχειρηματολογία διαφέρει σημαντικά από εκείνο το τμήμα. Ας πάρουμε έναν τύπο της λογικής ο οποίος σύμφωνα με τη θεωρία μοντέλων είναι λογική συνέπεια κάποιων άλλων τύπων, και σε όλους αυτούς τους τύπους ας αντικαταστήσουμε τα σχηματικά γράμματα με εκφράσεις από μια φυσική γλώσσα, π.χ. τα αγγλικά. Είναι το επιχείρημα που προκύπτει από την αντικατάσταση έγκυρο με την έννοια ότι δεν θα ήταν δυνατό να ίσχυαν οι προκειμένες χωρίς να ισχύει το συμπέρασμα; Υποστηρίζω τις εξής απαντήσεις: ναι, αν η θεωρία μοντέλων είναι η καθιερωμένη για την προτασιακή λογική· όχι, αν είναι η καθιερωμένη για το λογισμό των κατηγορημάτων· και ναι, αν είναι μια ορισμένη θεωρία μοντέλων για την ελεύθερη λογική. Μολονότι δεν εξετάζω την τροπική λογική, οι απαντήσεις που υποστηρίζω προϋποθέτουν μεταξύ άλλων μερικές παραδοχές για τους δυνατούς κόσμους, οι οποίοι αντιστοιχούνται στα μοντέλα της θεωρίας μοντέλων. Στο άρθρο γίνεται σημαντική χρήση πληθυντικής ποσόδειξης (plural quantification) ενώ το παράρτημα περιλαμβάνει απόδειξη πληρότητας για μια εκδοχή της ελεύθερης λογικής.

(2) «Necessary beings», *Analysis* 60 (2000), 188–193. Στο άρθρο αυτό, που κινείται στα όρια μεταφυσικής, φιλοσοφίας της γλώσσας και λογικής, δείχνω πώς μερικές εύλογες παραδοχές για οποιοδήποτε πράγμα έχει όνομα οδηγούν στο απαράδεκτο συμπέρασμα ότι δεν θα μπορούσε το πράγμα να μην υπήρχε. Υποστηρίζω ότι πηγή του λάθους είναι η αρχή «αν κάτι συμβαίνει, δεν θα μπορούσε να ήταν αδύνατο», η οποία απαντά σε μερικά συστήματα τροπικής λογικής. Στο άρθρο απάντησαν ο Dominic Gregory, «B is innocent», *Analysis* 61 (2001), 225–229, και η Iris Einheuser, «Two types of rigid designation», *dialectica* 59 (2005), 367–374.

(3) «How many possible worlds are there?», *Analysis* 60 (2000), 223–228. Στο άρθρο αυτό, που υπάγεται στη μεταφυσική, επιχειρηματολογώ ότι η αρχή «(είναι δυνατό ότι p) εάν και μόνο εάν (σε κάποιο δυνατό κόσμο, p)» οδηγεί σε ένα παράδοξο συμπέρασμα σχετικά με το πόσοι δυνατοί κόσμοι υπάρχουν. Το επιχείρημα δικαιολογεί κάποιο σκεπτικισμό για το αν υπάρχουν δυνατοί κόσμοι με οποιαδήποτε από τις φιλοσοφικές έννοιες του όρου (σε αντίθεση με την έννοια με την οποία μιλάμε για δυνατούς κόσμους στην τυπική λογική και η οποία είναι ελάχιστα επιβαρυμένη από μεταφυσική άποψη). Στο άρθρο απάντησε ο George Schumm, «An alleged problem for possible world semantics», *Analysis* 65 (2005), 62–69.

(4) «Indexed actuality», *Journal of Philosophical Logic* 30 (2001), 355–393. Αυτό το άρθρο υπάγεται ως επί το πλείστον στην τυπική λογική και είναι η πρώτη δημοσίευση που προέκυψε από την έρευνα που διεξήγαγα ως μεταδιδακτορικός εταίρος της Βρετανικής Ακαδημίας. Αντικείμενό του είναι οι λογικές ιδιότητες της έννοιας του πραγματικού. Οι συμβολικές γλώσσες που εξετάζονται στο άρθρο εισάγουν τον τελεστή @, που σημαίνει «στην πραγματικότητα», και προσθέτουν αριθμητικούς δείκτες τόσο στον @ όσο και στους άλλους τροπικούς τελεστές. Οι δείκτες επιτρέπουν στους τελεστές να εκφράσουν διάφορες αλληλεπιδράσεις που παρατηρούνται στις φυσικές γλώσσες ανάμεσα σε φράσεις που σημαίνουν «στην πραγματικότητα» και σε φράσεις όπως «κατ' ανάγκη» και «είναι δυνατό να». Όπως συμβαίνει συνήθως στη θεωρία μοντέλων για την τροπική λογική, κάθε μοντέλο είναι ένα σύστημα δυνατών κόσμων. Όταν σε κάποιο μοντέλο αποτιμούμε ως προς ένα δυνατό κόσμο κάποιο τύπο στον οποίο απαντά ο @ συνοδευμένος από δείκτη, ο @ στρέφει την αποτίμηση στον κόσμο τον οποίο εισήγαγε ένας προηγούμενος τελεστής που σημαίνει «κατ' ανάγκη» ή «είναι δυνατό να» και συνοδεύεται από τον ίδιο δείκτη· αν δεν υπάρχει στον τύπο τέτοιος προηγούμενος τελεστής, ο @ στρέφει την αποτίμηση στον πραγματικό κόσμο του μοντέλου. Το άρθρο ασχολείται και με την προτασιακή τροπική λογική και με την πρωτοβάθμια (είτε με είτε χωρίς τη σχέση ταυτότητας)· στην πρωτοβάθμια το πεδίο που διατρέχουν οι μεταβλητές δεν ποικίλλει από κόσμο σε κόσμο του ίδιου μοντέλου. Αποδεικνύεται η ορθότητα και πληρότητα πολλών αξιωματικοποιήσεων που επεκτείνουν διάφορα καθιερωμένα

συστήματα τροπικής λογικής, αρχίζοντας από το σύστημα K.

(5) «Investigations into quantified modal logic», *Notre Dame Journal of Formal Logic* 43 (2002), 193–220. Αυτό το άρθρο κατατάσσεται ως επί το πλείστον στην τυπική λογική. Εξετάζει διάφορα συστήματα πρωτοβάθμιας τροπικής λογικής χωρίς τελεστές που σημαίνουν «στην πραγματικότητα». Στη θεωρία μοντέλων για την πρωτοβάθμια τροπική λογική, έχουμε δύο επιλογές. Μπορούμε να ορίσουμε ότι, σε κάθε μοντέλο, το πεδίο που διατρέχουν οι μεταβλητές θα είναι το ίδιο για όλους τους δυνατούς κόσμους. Μπορούμε όμως αντίθετα να ορίσουμε ότι κάθε κόσμος θα έχει το δικό του πεδίο, που ενδέχεται να διαφέρει από το πεδίο κάποιου άλλου κόσμου στο ίδιο μοντέλο. Φαίνεται ότι η πρώτη επιλογή, που είναι τεχνικά απλούστερη, οδηγεί σε συστήματα λογικής που δεν είναι αποδεκτά από φιλοσοφική άποψη. Από την άλλη, η δεύτερη επιλογή συνεπάγεται διάφορα τεχνικά προβλήματα και μοιάζει να μην επιτρέπει μια γενικευμένη μελέτη των συστημάτων που προκύπτουν· επιπλέον, ως τώρα τα συστήματα τροπικής λογικής που προέκυπταν όταν ακολουθούσαμε αυτή την επιλογή επέκτειναν, όχι τον κλασικό λογισμό των κατηγορημάτων, αλλά κάποια υποσυστήματά του. Στο άρθρο αυτό η θεωρία μοντέλων ακολουθεί τη δεύτερη επιλογή. Ωστόσο τα συστήματα που προκύπτουν επεκτείνουν τον κλασικό λογισμό των κατηγορημάτων, είτε με είτε χωρίς τη σχέση ταυτότητας. Επίσης, το άρθρο περιλαμβάνει μια γενικευμένη μελέτη πολλών τέτοιων συστημάτων. Μερικά από αυτά αντιστοιχούν σε διάφορους περιορισμούς στη σχέση προσβασιμότητας (accessibility) μεταξύ των κόσμων ενός μοντέλου· οι περιορισμοί αυτοί μελετώνται συχνά σε έργα τροπικής λογικής. Άλλα συστήματα αντιστοιχούν σε διάφορους περιορισμούς στα πεδία που διατρέχουν οι μεταβλητές. Παρά την ποικιλία τους όμως όλα τα συστήματα έχουν ένα κοινό γνώρισμα: μέσα στην εμβέλεια (scope) οποιουδήποτε τροπικού τελεστή επιτρέπουν υπαρκτική γενίκευση από ατομικούς τύπους. Αυτή η πρακτική δικαιολογείται από τη μεταφυσική αρχή που είναι γνωστή ως σοβαρός ακτουαλισμός (και στην οποία θα αναφερθώ στη συνέχεια). Ορθότητα και ισχυρή πληρότητα αποδεικνύονται για κάθε σύστημα. Μια νέα μέθοδος χρησιμοποιείται για να αποδειχθεί η πληρότητα.

(6) «Μια φρεγκεανή άποψη για τις δεικτικές εκφράσεις», *Δευκαλίων* 21 (2003), 241–271. Το άρθρο αυτό, που υπάγεται στη φιλοσοφία της γλώσσας, ασχολείται με τις δεικτικές εκφράσεις, δηλαδή εκφράσεις (όπως «εγώ», «εσύ», «εδώ», «σήμερα», «χθες», «αυτό το κτήριο» κλπ.) που η αναφορά τους ποικίλλει συστηματικά ανάλογα με τις περιστάσεις στις οποίες χρησιμοποιούνται. Μετά από μια εισαγωγή στο θέμα, το άρθρο παρουσιάζει σχετικές απόψεις ορισμένων φιλοσόφων, κυρίως του David Kaplan και του Gareth Evans. Αφού ασκεί κριτική σε μερικές πλευρές αυτών των απόψεων και συμφωνεί με άλλες, προτείνει και υποστηρίζει μιαν αντίληψη για τις δεικτικές εκφράσεις η οποία μπορεί να χαρακτηριστεί φρεγκεανή, όχι γιατί απαντά στο έργο του Frege, αλλά

γιατί εντάσσεται, νομίζω, στο πνεύμα της φιλοσοφίας του. Σύμφωνα με αυτή την αντίληψη, όποτε εκφέρεται μια δεικτική έκφραση, το περιεχόμενο (ή νόημα) της εκφοράς είναι διπολικό: συνίσταται εν μέρει στην αναφερόμενη οντότητα και εν μέρει σε έναν τρόπο κατά τον οποίο μπορούμε να σκεφτούμε την οντότητα και ο οποίος εμπλέκει τη συγκεκριμένη εκφορά. Επειδή ο τρόπος σκέψης εμπλέκει τη συγκεκριμένη εκφορά, γι' αυτό, όποτε χρησιμοποιείται μια δεικτική έκφραση, το περιεχόμενο είναι διαφορετικό, είτε η έκφραση είναι η ίδια είτε όχι. Από την άλλη, επειδή το περιεχόμενο περιλαμβάνει την αναφορά, δεν συμπίπτει με το περιεχόμενο καμιάς οριστικής περιγραφής: η αναφορά μιας οριστικής περιγραφής δεν είναι μέρος του περιεχομένου της.

(7) «First-order modal logic with an “actually” operator», *Notre Dame Journal of Formal Logic* 46 (2005), 381–405. Στο άρθρο αυτό, που υπάγεται στην τυπική λογική, η γλώσσα της πρωτοβάθμιας τροπικής λογικής εμπλουτίζεται με τον τελεστή @ («στην πραγματικότητα»), αλλά όχι με αριθμητικούς δείκτες. (Η γνώμη μου είναι ότι δεν μπορεί ο συμβολισμός μας να συλλάβει χωρίς δείκτες όλες τις όψεις της έννοιας του πραγματικού: υπάρχουν ωστόσο φιλόσοφοι που έχουν αντίθετη γνώμη, και η φιλοσοφική σημασία των μαθηματικών ερευνών αυτού του άρθρου είναι μεγαλύτερη αν δίκιο έχουν εκείνοι.) Σε κάθε μοντέλο, η αποτίμηση ενός τύπου @T σε κάποιο δυνατό κόσμο εξαρτάται από την αποτίμηση του T στον πραγματικό κόσμο. Κάθε κόσμος σ' ένα μοντέλο έχει το δικό του πεδίο που διατρέχουν οι μεταβλητές. Ωστόσο, όπως και στη δημοσίευση (5), όλα τα συστήματα τροπικής λογικής που εξετάζονται επεκτείνουν τον κλασικό λογισμό των κατηγορημάτων, είτε με είτε χωρίς τη σχέση ταυτότητας. Διάφορα συστήματα αντιστοιχούν σε ποικίλες ιδιότητες που μπορεί να έχει ο πραγματικός κόσμος ενός μοντέλου. Όλα τα συστήματα συνάδουν με την αρχή του σοβαρού ακτουαλισμού. Επίσης, όλα είναι αξιωματοποιημένα: ορθότητα και ισχυρή πληρότητα αποδεικνύονται σε κάθε περίπτωση. Οι μέθοδοι που χρησιμοποιούνται στις αποδείξεις αυτού του άρθρου διαφέρουν από εκείνες στο άρθρο (5), αν και οι μέθοδοι οποιουδήποτε από τα δύο άρθρα θα μπορούσαν να είχαν χρησιμοποιηθεί, τροποποιημένες, στο άλλο. Οι μέθοδοι σε αυτό το άρθρο διαφέρουν επίσης πολύ από εκείνες στη δημοσίευση (4) — η παρουσία των δεικτών αλλάζει κατά πολύ τα πράγματα από τεχνική άποψη.

(8) «Serious actualism», *Philosophical Review* 116 (2007), 219–250. Το άρθρο αυτό, το οποίο ως επί το πλείστον υπάγεται στη μεταφυσική, αλλά επίσης θίγει θέματα στη λογική και τη φιλοσοφία της γλώσσας, αφορά το λεγόμενο σοβαρό ακτουαλισμό. Πρόκειται για την αρχή ότι, για κάθε ον x και κάθε ιδιότητα ϕ , δεν θα μπορούσε να μην υπήρχε μεν το x , αλλά να είχε την ιδιότητα ϕ . Την αρχή πρώτος διατύπωσε και υποστήριξε ο A. Plantinga. (Σε αυτόν οφείλεται και το καθόλου διαφωτιστικό όνομα «σοβαρός ακτουαλισμός».) Η αποδοχή της αρχής έχει σοβαρές συνέπειες για το πώς είναι φιλοσοφικά προτιμότερο να αναπτύξουμε την πρωτοβάθμια τροπική λογική. Στο

άρθρο, δείχνω γιατί κάποια υποτιθέμενα αντιπαραδείγματα στην αρχή δεν πρέπει να μας πείσουν, και μετά δίνω τρία επιχειρήματα υπέρ του σοβαρού ακτουαλισμού και υπέρ της αντίστοιχης αρχής για τις σχέσεις (αντί για τις ιδιότητες). Κατά το πρώτο, δεχόμενοι αυτές τις αρχές αποφεύγουμε μια δυσκολία όταν πάμε να εξηγήσουμε πότε δυο ιδιότητες, ή δυο σχέσεις, συμπίπτουν σε έκταση. Το δεύτερο επιχειρήμα βασίζεται σε θέσεις για τα σύνολα (με την έννοια που μιλάμε για σύνολα στα μαθηματικά). Το τρίτο αποτελεί βελτίωση της επιχειρηματολογίας του Plantinga για το σοβαρό ακτουαλισμό. Στη συνέχεια, βγάζω κάποια συμπεράσματα σχετικά με το πότε μια γλωσσική έκφραση πρέπει να θεωρείται από λογικοσημσιολογική σκοπιά κατηγορημα. Τέλος, εξετάζω αρχές για το χρόνο και το χώρο ανάλογες με το σοβαρό ακτουαλισμό.

(9) «The meaning of “actually”», υπό δημοσίευση στο *dialectica*. Το άρθρο αυτό κατατάσσεται στη φιλοσοφία της γλώσσας. Μελετά τα σημασιολογικά γνωρίσματα εκφράσεων όπως «στην πραγματικότητα» (actually, in fact, in reality) και «πραγματικός» (actual), ώστε αποτελεί μια έρευνα στην έννοια του πραγματικού από τη σκοπιά της φιλοσοφίας της γλώσσας. Τέτοιες εκφράσεις παίζουν κρίσιμο ρόλο σε μερικά επιχειρήματα στη σύγχρονη φιλοσοφία. Το άρθρο έχει αρνητικούς και θετικούς στόχους. Στο πλαίσιο των πρώτων, επιχειρηματολογεί ενάντια σε δύο συνήθεις απόψεις: την άποψη ότι εκφράσεις όπως «στην πραγματικότητα» είναι δεικτικές και την άποψη ότι είναι αμφίσημες. Διατυπώνονται και εξετάζονται κριτήρια που πρέπει να ικανοποιεί μια έκφραση για να είναι δεικτική· τα κριτήρια αυτά είναι ανεξάρτητα από την αντίληψη που υποστηρίζω στη δημοσίευση (6). Στο πλαίσιο των θετικών στόχων, το άρθρο αναλύει τη σημασία λέξεων όπως «πραγματικός» ή «πραγματικά» και καταδεικνύει πως μια σημαντική όψη αυτής της σημασίας συνίσταται στον εξής κανόνα: κάθε εμφάνιση της λέξης εξουδετερώνει, κατά μία συγκεκριμένη έννοια, τους τροπικούς τελεστές στην εμβέλεια των οποίων βρίσκεται, μέχρι τον τελεστή (αν υπάρχει τέτοιος) με τον οποίο είναι συνδεδεμένη συντακτικά. Τον κανόνα διευκρινίζουν τα πολλά παραδείγματα που παρατίθενται. Το άρθρο επίσης υποστηρίζει, σε αντίθεση με τις αντιλήψεις πολλών φιλοσόφων, ότι π.χ. οι προτάσεις «Το χιόνι είναι λευκό» και «Το χιόνι είναι στην πραγματικότητα λευκό» είναι αληθείς ως προς τους ίδιους δυνατούς κόσμους. Οι δημοσιεύσεις (4) και (9) αλληλοσυμπληρώνονται: ερευνούν την ίδια έννοια από διαφορετικές σκοπιές (της τυπικής λογικής και της φιλοσοφίας της γλώσσας).

B.II.) Δημοσίευση σε συλλογικό τόμο

«Η αθανασία της ψυχής στο *Φαίδρο*», στον τόμο *Έρωτας, Παιδεία και Φιλοσοφία*, εκδ. Κ. Βουδούρης (Αθήνα 1989), 105–114. Αυτό το άρθρο εξετάζει λεπτομερειακά την «απόδειξη» της αθανασίας της ψυχής που βρίσκουμε στο *Φαίδρο* του Πλάτωνα. Αναλύεται πώς ο Πλάτωνας ταυτίζει την ψυχή με το γνώρισμα της αυτοκινησίας (κοινό

γνώρισμα όλων των έμψυχων όντων) και πώς επιχειρηματολογεί πρώτα ότι η ψυχή δεν παύει ποτέ να ζει ενόσω υπάρχει, και μετά ότι η ψυχή δεν έχει αρχή στο χρόνο ούτε θα πάψει ποτέ να υπάρχει. Το άρθρο ερμηνεύει μερικά δύσκολα χωρία, τα εντάσσει στη σκέψη του φιλοσόφου και αξιολογεί τους συλλογισμούς του.

B.III.) Βιβλιοκρισίες

(1) Βιβλιοκρισία του βιβλίου του Β. Κύρκου *Αρχαίος Ελληνικός Διαφωτισμός και Σοφιστική* (Αθήνα 1986), *Ελληνική Φιλοσοφική Επιθεώρηση* 6 (1989), 110–112.

(2) Βιβλιοκρισία του βιβλίου του David Charles *Aristotle on Meaning and Essence* (Οξφόρδη: Clarendon Press, 2000), *Mind* 111 (2002), 841–847. Αυτή είναι μια μάλλον εκτεταμένη βιβλιοκρισία ενός βιβλίου για τον Αριστοτέλη.

(3) Βιβλιοκρισία του βιβλίου του Rod Girle *Modal Logics and Philosophy*, (2^η έκδοση· Durham: Acumen, 2009), υπό δημοσίευση στο *Metascience*.

Γ) ΠΡΟΣΦΑΤΗ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Θα πω εδώ μερικά πράγματα για την κύρια ερευνητική δουλειά μου των τελευταίων χρόνων, μολονότι δεν έχω υποβάλει ακόμα τίποτε σχετικό για δημοσίευση. Η δουλειά αυτή αναφέρεται στο παράδοξο του ψεύτη. Στην πιο τυπική του μορφή το παράδοξο αφορά μια πρόταση, (Ψ), που λέει για τον εαυτό της ότι δεν είναι αληθής:

(Ψ) Η πρόταση (Ψ) δεν είναι αληθής.

Φαίνεται πως αν αυτή η πρόταση είναι αληθής, τότε δεν είναι αληθής, κι αν δεν είναι αληθής, τότε είναι. Η ιδέα που επεξεργάζομαι τα τελευταία χρόνια είναι να αντιμετωπίσουμε τον ψεύτη και τα άλλα σημασιολογικά παράδοξα, όχι τροποποιώντας τις αρχές για την αλήθεια που είναι εκ πρώτης όψεως προφανείς, αλλά αποκλίνοντας από την κλασική λογική. Η μη κλασική λογική που χρειαζόμαστε θα πρέπει, για παράδειγμα, να μην επιτρέπει από μια προκείμενη της μορφής «π αν και μόνο αν όχι-π» να συναγάγουμε την αντίφαση «π και όχι-π». Γενικότερα, θα πρέπει η λογική να μπορεί να συνδυαστεί με τη λεγόμενη απλοϊκή θεωρία για την αλήθεια χωρίς να προκύπτουν αντιφάσεις. Η απλοϊκή θεωρία αποτελείται από τις εκ πρώτης όψεως προφανείς θέσεις για την αλήθεια και κυρίως από τους ισχυρισμούς της μορφής

Η πρόταση S είναι αληθής αν και μόνο αν π,

όπου το γράμμα «π» έχει αντικατασταθεί από οποιαδήποτε δηλωτική πρόταση, ενώ το γράμμα «S» έχει αντικατασταθεί από όνομα εκείνης της πρότασης. Παράλληλα, η μη κλασική λογική που χρειαζόμαστε θα πρέπει να μην αποκλίνει υπερβολικά από την

κλασική. Τόσο στο χώρο του λογισμού των προτάσεων όσο και στο χώρο του λογισμού των κατηγορημάτων, έχω διαμορφώσει μια τέτοια μη κλασική λογική. Την ίδια προσέγγιση στα σημασιολογικά παράδοξα αναπτύσσουν τα τελευταία δέκα χρόνια ο H. Field και ο S. Yablo, αλλά ακολουθούν διαφορετικές μεθόδους απ' ό,τι εγώ και καταλήγουν σε διαφορετικές μη κλασικές λογικές.

ΆΛΛΕΣ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΕΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ

Όταν ήμουν στη Βρετανία, έκανα κρίση άρθρων που είχαν υποβληθεί για δημοσίευση, κυρίως στο περιοδικό *Mind* και λίγο στο *Synthese* και το *Analysis*. Τα τελευταία χρόνια έχω κάνει μερικές κρίσεις για τη *Νεύση*, το *Δευκαλίωνα*, την *Ελληνική Φιλοσοφική Επιθεώρηση* και το *dialectica*.

Τα χρόνια 1997–2002 έκανα έξι παρουσιάσεις ερευνητικής μου δουλειάς σε σεμινάρια και ημερίδες που γίνονταν στο Λονδίνο. Το 2005 έδωσα μια διάλεξη για την ασάφεια στο πλαίσιο σεμιναρίου που οργανώνεται από το μεταπτυχιακό πρόγραμμα «Λογική και Θεωρία Αλγορίθμων και Υπολογισμού», το 2008 έκανα μια παρουσίαση για τον Αριστοτέλη στο πλαίσιο της 4^{ης} Συνάντησης Μελετητών Αρχαίας Ελληνικής Φιλοσοφίας στο Πήλιο, το 2009 έδωσα μια διάλεξη για την ασάφεια στο Τμήμα Φιλοσοφίας και Κοινωνικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Κρήτης, και το 2010 έδωσα δυο διαλέξεις για την αλήθεια και τα σημασιολογικά παράδοξα στο πλαίσιο σεμιναρίου που οργανώνεται από το μεταπτυχιακό πρόγραμμα «Λογική και Θεωρία Αλγορίθμων και Υπολογισμού».

Το έτος 1998–99 είχα κάποια διοικητικά καθήκοντα στο Τμήμα Φιλοσοφίας του King's College. Ιδιαίτερα, ήμουν υπεύθυνος για τους Αμερικανούς φοιτητές που έρχονταν στο τμήμα στο πλαίσιο ανταλλαγών. Τη χρονιά 2008–9 διοργάνωσα, εκ μέρους του ΜΙΘΕ, τη σειρά δημόσιων διαλέξεων με θέμα «Αντικείμενο και Αντικειμενικότητα» στο κεντρικό κτήριο του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Στα 1989–90 έκανα μεταφράσεις διάφορων φιλοσοφικών άρθρων στα ελληνικά για την *Ελληνική Φιλοσοφική Επιθεώρηση* και για ειδικούς τόμους.

Τέλος, γνωρίζω γερμανικά, έχω εκτεταμένες γνώσεις αρχαιολογίας και στο παρελθόν έπαιζα πιάνο.